

FILOLOGIYA

Xalilova Ruksora Raupovna

Buxoro davlat pedagogika instituti
o'zbek tili va adabiyoti kafedrasida dotsenti,
filologiya fanlari falsafa doktori (PhD)

O'QITUVCHINING INDIVIDUAL NUTQ USLUBINI RIVOJLANTIRISHNI TASHKIL ETISH NAZARIYASI

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'qituvchining individual nutq uslubi tushunchasi, uning shakllanish bosqichlari va rivojlanish jarayonlari nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, pedagogik jarayonda nutq uslubining roli, uni rivojlantirish tamoyillari hamda usullariga oid ilmiy qarashlar bayon etiladi.

Kalit so'zlar: nutq uslubi, pedagogik kommunikatsiya, individuallik, til madaniyati, metodika, o'qituvchi mahorati.

ТЕОРИЯ ОРГАНИЗАЦИИ РАЗВИТИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОГО СТИЛЯ РЕЧИ ПЕДАГОГА

Аннотация. В данной статье будет проведен теоретический анализ понятия индивидуального стиля речи педагога, этапов его формирования и процессов развития. Также излагаются научные взгляды на роль речевого стиля в педагогическом процессе, принципы и методы его развития.

Ключевые слова: стиль речи, педагогическое общение, индивидуальность, языковая культура, методика, мастерство педагога.

THEORY OF THE ORGANIZATION OF THE DEVELOPMENT OF THE TEACHER'S INDIVIDUAL STYLE OF SPEECH

Annotation. This article will provide a theoretical analysis of the concept of an individual teacher's speech style, the stages of its formation and development processes. Scientific views on the role of speech style in the pedagogical process, principles and methods of its development are also presented.

Key words: speech style, pedagogical communication, personality, language culture, methodology, teacher's skills

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining shaxsiy fazilatlarini, pedagogik mahorati va ayniqsa nutq madaniyati o'quvchilar ta'lim-tarbiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchining nutqi — bu nafaqat bilim berish vositasi, balki uning ichki dunyosi, fikrlash tarzi, estetik didi va muloqot madaniyatining yorqin ifodasidir. Shu sababli, o'qituvchining individual nutq uslubini shakllantirish va rivojlantirish masalasi pedagogika va tilshunoslik sohalarining dolzarb mavzularidan biri sifatida qaralmoqda.

Har bir inson individuallikka egadir. Ularning har biri o'ziga xos xususiyatga, ta'mga ega, o'z qarashlariga ega. Natijada, har bir inson o'ziga xos aloqa uslubiga ega. Xuddi shu sharoitda, odamlar voqealarga boshqacha munosabatda bo'lishadi, bir xil muammoga turli nuqtai nazarlarga ega. Nutqning individual uslubiga g'amxo'rlik qilish, nutqingiz ustida ishlash, xatolarni tuzatish kerak. Ushbu ish orqali inson erkin va oson muloqot qilishni, tinglovchilarga ta'sir qilishni, tabiiy va o'ziga ishonishni o'rganadi.

Nutq uslubi va uning pedagogik ahamiyati shundaki nutq uslubi — bu shaxsning o'z fikrini ifodalash, boshqalar bilan muloqot qilishdagi til vositalaridan foydalanishiga xos bo'lgan uslubiy xususiyatlar

yig'indisidir. O'qituvchi nutqining o'ziga xosligi uning mavzuni yetkazish, tinglovchilarni jalb qilish, tushunishga undash kabi kompetensiyalarini belgilaydi.

O'qituvchining individual nutq uslubi: tushuncha va mohiyatdan iboratdir.

O'qituvchining individual nutq uslubi — bu pedagogning shaxsiy nutqiy tajribasi, didi, kasbiy faoliyati davomida shakllangan muloqotga oid o'ziga xos uslublar majmuidir. "Uslub turli xil o'qitishda birmuncha unchalik katta bo'lmagan ahamiyatga egadir, zero bir narsani aniqlash uchun sen unday yoki bunday gapira olishingning o'zida tafovut bor, ammo buning odatda o'ylaganchalik ahamiyati unchalik katta emas: buning barchasi qiyofa va tinglovchiga mo'ljallangandir" [1].

Bu uslub quyidagilarga asoslanadi:

fonetik xususiyatlar: talaffuzning aniqligi, ohang, pauza, urg'u;

leksik boylik: so'z tanlashdagi did, sinonimik qatlamdan foydalanish;

sintaktik qurilish: jumla tuzilishining soddaligi yoki murakkabligi;

Kommunikativlik: muloqotning maqsadga muvofiqligi.

o'qituvchining nutq uslubini rivojlantirish o'z ichiga quyidagi nazariy tamoyillarni oladi:

didaktik yondashuv: nutq madaniyatining o'quv jarayoniga integratsiyasi;

lingvistik yondashuv: tildagi uslubiy vositalarni ongli va estetik qo'llashni o'rgatish;

shaxsga yo'naltirilgan yondashuv: har bir o'qituvchining psixologik, temperament va kasbiy xususiyatlariga mos yondashuv.

rivojlantirish vositalariga quyidagilar kiradi:

matn asosida ishlash (nutqiy tahlil, ifoda mashqlari);

audiovizual vositalardan foydalanish (nutqni yozib tinglash va tahlil qilish);

ijodiy topshiriqlar (og'zaki va yozma chiqishlar);

pedagogik teatr va rolli o'yinlar.

Estetik, adabiyotshunoslik, madaniyatshunoslik, lingvistik ta'riflash jihatidan antik notqlik san'atining toifaviy apparati aksariyat tadqiqotlar predmeti bo'lib, ko'plab gumanitar ta'limning turli soha mutafakkir va olimlari uchun qiziqish uyg'otib kelgan.

O. S. Axmanova, stilistika mavjudligi haqida tushuntirishlar berar ekan, ta'kidlaydi: "Inson nutqdan foydalangan paytda, u nafaqat mavjud holat yuzasidan so'zlashni nazarda tutadi, balki shunday aytish kerakki, aytilgan narsa taassurot qoldirsin, ma'lum bir ta'sir ko'rsatsin, samara bersin... Ana shu xildagi muayyan bir so'zlarni tanlash va gaplarni tuzish orqali qo'lga kiritiladigan ta'sirlarni stilistik samara deb ataydi. Ana shunday ta'sir kuchga ega vositalar haqidagi ilm stilistikadir" [2].

Nutq uslubining shakllanishi va rivojlanishiga ma'lum bir omillar sezilarli ta'sir ko'rsatishi tabiiy hodisa.

o'qituvchining o'z ustida ishlashi, kitobxonligi;

atrof-muhit va professional muhit;

muloqot doirasi (o'quvchi, hamkasb, ota-ona bilan suhbatlar);

psixologik xususiyatlar (insonparvarlik, emosional barqarorlik va boshqalar).

Nutq uslubi o'qituvchining dars jarayonida, tashqi va ichki muloqotida, yozma va og'zaki bayonida doimo namoyon bo'ladi.

Misol: Bir xil mavzuda ikki xil o'qituvchining kirish so'zlari:

- 1-o'qituvchi: "Bugungi darsimizning mavzusi — 'O'simliklarning hayotiy shakllari'. E'tibor bilan tinglang."

- 2-o'qituvchi: "Aziz bolajonlar, hech o'ylab ko'rganmisiz, nima uchun daraxtlar bir-biridan farq qiladi? Bugun bu sirli dunyoga birgalikda kirib boramiz."

Nutq uslubini shakllantirishda quyidagi tamoyillar muhim:

- Aniqlik va lo'ndalik

- Ravonlik

- Estetiklik

- Moslashuvchanlik

Amaliy tavsiyalar:

1. Audio va video tahlil

2. Og'zaki ifoda mashqlari

3. Til boyligini kengaytirish

4. Emotsional rang-baranglik

5. Teatr elementlarini kiritish

6. O'quvchi bilan muloqotga oid situatsion mashqlar

O'qituvchining individual nutq uslubi — bu uning kasbiy portretining ajralmas qismidir. Uni rivojlantirishga yo'naltirilgan ilmiy-nazariy yondashuvlar va metodik tadbirlar ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish, shuningdek o'qituvchining shaxsiy salohiyatini yuzaga chiqarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, pedagog kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish jarayonida nutq madaniyatiga oid bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Nutq uslubining ustida muntazam ishlash, uni nazariy va amaliy asosda rivojlantirish, bugungi kunda o'qituvchidan kutilayotgan eng muhim kompetensiyalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Аристотель и античная литература. / Отв. ред. М.Л. Гаспаров. - М., 1978.-231 с.
2. Ахманова О.С. О стилистической дифференциации слов. // Сб. статей по языкознанию. М.: Изд-во МГУ, 1958 . - С.24 - 39.
3. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров // Бахтин М.М. Литературно- критические статьи / Сост. С. Бочаров и В. Кожин. - М.: Художественная литература, 1986. - С.431 - 479.
4. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. 2-е изд.— М.: Искусство, 1986. - 444 с.
5. Виноградов В.В. Итоги обсуждения вопросов стилистики // Вопросы языкознания. - 1955. - №1.- С.83 - 93
6. Лосев А.Ф., Тахо - Годи А.А. Платон и Аристотель. - М.: Молодая гвардия, 1993.-383с.
7. Миртожиев М.,Махмудов Н. Тил ва маданият.— Тошкент: Ўзбекистон, 1992.— 110б.
- 8.Мўминов С.М.Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний
9. Maxmudov N. O'qituvchi nutqining lingvistik asoslari. – Toshkent, 2022.
10. Yusupova M. Til va tafakkur. – Samarqand, 2020.